

PANDEMİDE KÜRESEL KENTTE YAŞAMAK: İSTANBUL'UN COVID-19 DENEYİMİ

Özgür SAYIN, Veysel BOZKURT

Öz

Yeni tip koronavirüs olarak da bilinen COVID-19 ortaya çıktıktan sonra birkaç ay gibi çok kısa bir süre içinde küresel bir salgına dönüştü. Salgının yayılma rotası, vaka yoğunluğu, sosyoekonomik ve psikolojik sonuçları incelendiğinde, bu küreselliğin merkezinde küresel kentlerin yer aldığı görülmektedir. Bu gerçek, salgın sürecinde küresel bir kentte yaşıyor olmanın diğer kentlerde yaşamaktan farklı bir şey olduğunu düşündürmektedir. Bu hipotezden hareketle, bu çalışma koronavirüs pandemisinin küresel kent sakinleri üzerindeki çeşitli etkilerini araştırmaktadır. Geniş kapsamlı bir veri setine dayanan çalışma dünyanın önemli küresel kentlerinden biri olan İstanbul'da yaşayan insanların koronavirüs sürecinde yaşadıkları ekonomik, sosyal ve psikolojik deneyimleri ve bu deneyimlerin ülkenin geri kalanından hangi açılardan farklılaştığını incelemektedir. Araştırmanın sonuçları, İstanbul'un koronavirüsün sosyal ve ekonomik etkilerini Türkiye'nin diğer şehirlerine göre daha derinden yaşadığını göstermiştir. Bununla beraber, bulgular daha düşük gelir ve/veya eğitim seviyesine sahip kent sakinlerinin bu sürecin olumsuz etkilerini daha fazla hissettiği sonucunu vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, küresel şehir, istanbul

Ö. Sayın

Dr., Bilecik Şeyh Edibali Üniversitesi, Bilecik, Türkiye

e-mail: sayin.ozgur.sayin@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2111-6152

V. Bozkurt

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İstanbul, Türkiye

e-mail: vbozkurt@istanbul.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7623-3132

Giriş

Richard Florida'nın (2020) hatırlattığı üzere, "Gılgamış zamanından bu yana şehirler salgın hastalıkların merkez üsleri olmuştur." Kara Veba'dan, İspanyol Gribi'ne, Sars'tan Koronavirüs'e kadar hemen hemen bütün salgınlar kent/kentleşme olgusunun önemli bir parçası ve sonucudur. Ancak bugün, dünya nüfusunun yarısından fazlasının şehirlerde yaşadığı ve kentleşmenin gezegen ölçeğinde yaşandığı bir çağda, bu iki toplumsal fenomen belki de daha önce hiç olmadığı kadar iç içe geçmiş durumdadır (Ali and Keil, 2008; Wolf, 2016). Daha ilgi çekici ve önemli olan ise, yayılma dinamikleri, vaka sayıları, vaka yoğunluğu ve sonuçları açısından bakıldığında salgın hastalıkların küresel kent realitesi ile kurduğu yakın ilişkidir;

"Neoliberal küreselleşme ve küresel kentler birçok yönden salgın hastalıkların ortaya çıkmasını ve tekrarlamasını kolaylaştıran bir potansiyel taşıyıcı; örneğin, küresel dolaşımın hızı ve kolaylığı, uluslararası göç hareketleri, hızlı ve düzensiz kentleşme, artan nüfus yoğunluğu vs." (Ali and Keil, 2008; p.36).

Bugüne kadar küresel kent literatürü ve pandemi çalışmaları arasında ciddi bir etkileşim olduğu söylenemez. Ancak, 2019 yılının son günlerinde ortaya çıkan 300 binin üzerinde insanın hayatını kaybetmesine sebep olan COVID-19 salgını, bu iki kavramın tartışılardan çok daha fazla ilişkili olduğunu gösterdi. Küresel kentler, genellikle, dünya ekonomisinin komuta merkezleri (Sassen, 1991), küresel sermaye birikiminin kümelenildiği mekânsal formlar (Friedmann, 1986), ve çok çeşitli küresel akışların bağlantı noktaları (Taylor, 1995) olarak tanımlanır. Bu özellikleri sebebiyle, bu şehirler salgın hastalıkların yayılma riskini diğer kentlerden daha fazla taşırlar (Ruan ve diğerleri, 2006; Heng, 2013).

Yakın geçmişte örneklerini gördüğümüz üzere, salgın hastalıkların küresel dolaşımı çoğunlukla New York, Londra, Singapur, Toronto, vb. küresel kentlerin aracılığıyla gerçekleşmektedir (Ali and Keil, 2006). Virüs bulaşma riskini arttıran bu eğilim, aynı zamanda, bu kentlerdeki vaka sayılarının da genellikle diğer kentlerden yüksek olmasına neden olmaktadır (Daily Sabah, 2020). Dahası, ekonomik, sosyal ve kentleşme dinamikleri de, hem risk faktörünün yüksekliği hem de pandeminin sonuçları bakımından, küresel kentleri diğer şehirlerden ayırtmaktadır (Acuto, 2019). Örneğin, nüfus ve yapılaşma yoğunluğu küresel kentler sakinlerinin bu tarz salgınlarda daha fazla risk altında olmasına neden olurken, mesleki kutuplaşma, gelir dağılımı adaletsizliği, hayat pahalılığı vb. sosyoekonomik faktörler de pandeminin yarattığı ekonomik kayıpların küresel kentlerde daha yoğun hissedilmesine neden olmaktadır. Bu yoğunluk özellikle alt-gelir gruplarında daha belirginleşmektedir (Quinn ve Kumar, 2014).

Kısacası, herhangi bir salgın hastalık sırasında küresel bir şehirde yaşamak ekonomik, sosyal ve/veya psikolojik olarak başka bir şehirde yaşamaktan çok daha farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bu argümandan hareketle, çalışmanın temel amacı pandeminin Türkiye'nin tek küresel kenti olan İstanbul'da yaşayan insanların üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin ülkenin geri kalan şehirlerinde yaşayan insanların yaşadığı deneyimlerden hangi açılardan farklı olduğunu araştırmaktır. Daha geniş anlamda, çalışmanın küresel kentler literatüründe şimdiye kadar görece geri planda kalmış olan salgın hastalıklar konusundaki tartışmalara ampirik bir katkı yapması hedeflemektedir. Bu niyetler doğrultusunda, geniş çaplı bir anket araştırmasının verileri üzerinden, meslek, gelir dağılımı, eşitsizlikler, ekonomik kaygılar ve enfeksiyon kapma gibi değişkenlerden hareketle, pandemi sırasında küresel bir şehirde yaşamının avantajları ve dezavantajları incelenecektir.

Makalenin ilerleyen kısımlarında, pandemi ve küresel şehir araştırmalarının birlikte nasıl kavramsallaştırılabileceğini gösteren literatürün kısa bir incelemesini yapılacak, ardından araştırmanın ayrıntılarını açıklamak için metodoloji bölümüne geçilecektir. Bunu sonuçlar ve tartışma bölümleri izleyecektir.

Küresel kentleri ve salgınları birlikte düşünmek

Salgın hastalıklar konusu küresel kent araştırmaları bünyesinde şimdiye kadar kendine pek fazla bir yer bulamamış, ekonomi, politika, planlama ya da mimari gibi ana tartışma alanlarının gölgesinde kalmıştır. Ancak dünyanın son yirmi yılda aralıklarla yaşadığı küresel salgınlar, küresel kentlerin, pek çok yönden, küreselleşme, kentleşme ve pandemi olgularının tam da merkezine oturduğunu göstermektedir (Keil ve Ali, 2008; Wolf, 2016; Connoly ve diğerleri, 2020). Bu bağlamda, son COVID-19 krizi de bu kapsamlı olmayan ama giderek büyüyen literatür için ciddi bir gözlem alanı sunmaktadır.

Küreselleşmenin içinde bulunduğumuz bu son evresinde önemli ölçüde artan politik, ekonomik ve sosyal alışveriş ve hareketlilik, Taylor'un (2013; p. 301) ifadeleriyle, "şehirler arasında sonsuz sayıda bilgi, yönerge, plan, strateji, komut ve personel akışları" yarattı. Bu küresel akışların haritası aynı zamanda kentlerin içinde faaliyet gösterdiği, birbirine bağlandığı ve bağlantı sayısına ve çeşitliliğine göre sıralandıkları, dünya kentleri ağı olarak da bilinen, hiyerarşik bir ağın varlığına işaret eder (Derudder ve Taylor, 2019). Ancak bu küresel ağın içerisindeki hareketlilik sadece sermaye, emtia ya da bilgi alışverişi ile sınırlı değildir; küresel kentler arasında artan hava yolu trafiği ve bu şehirlere yönelen küresel göçler, virüslerin de bu şehirler arasında hızlı bir şekilde yayılmasına olanak sağlamaktadır (Connoly ve diğerleri, 2020).

Bu açıdan, küresel kent ağlarının, “hastalıkların yayılması için de potansiyel bir zemin oluşturduğu (Ali ve Keil, 2008; p. 5)” söylenebilir. Dünya genelindeki yayılma haritalarına bakıldığında, yakın geçmişteki Sars ve son COVID-19 deneyimleri de bunu doğrulamaktadır. Ortaya çıkış noktalarından bağımsız olarak, salgınlar, küresel şehirler ağı ve şehirlerin bu ağlardaki bağlantı sayısı ile örtüşen bir rota izlemektedir. Hastalıklar öncelikle ve çoğunlukla hiper-bağlantılı lider küresel şehirlerin arasında yayılırken, onları daha az küresel bağlantıya sahip ikincil küresel kentler ve ulusal sınırlar içinde kalan diğer şehirler takip etmektedir (Ruan ve diğerleri, 2006). Dolayısıyla, küresel kentlerde yaşayan insanlar virüslerin dolaşımı ve vaka sayısının yoğunluğu açısından diğer şehirlerde yaşayanlara nazaran daha fazla risk altındadırlar.

Bunun yanında, küresel kentlerin çok katlı apartmanlar, gökdelenler, mega-alt yapı projeleri ile örülü yapıları çevreleri ve nüfus yoğunlukları da bu şehirlerde yaşayan insanların enfeksiyon kapma riskine karşı daha savunması hale getirmektedir (Acuto, 2019). Kent-banliyö-kır arasındaki sınırların giderek bulanıklaştığı, bu tarz bir genişletilmiş kentleşme modeli, doğal olarak, hastalıkların hem kır-kent arasında hem de kentlerin kendi içinde sirkülasyonunu hızlandıran bir ortam yaratmaktadır (Connolly ve diğerleri, 2020; Keil ve diğerleri, 2020). Bu örüntünün içine kent merkezlerindeki aşırı nüfus yoğunluğu eklendiğinde, virüslerin yayılmasını engellemek için gerekli sosyal mesafenin sağlanması, neredeyse bir ütopya haline gelmektedir (UCL, 2020). Dolayısıyla, küresel kentler, “bulaşıcı hastalık salgınlarına diğer şehirlerden daha fazla eğilimlidirler” (Wolf, 2016; p.2). Ancak bu riskin, küresel Kuzey’deki muadillerine kıyasla, yüksek düzeyde nüfus yoğunluğu ve daha az kaliteli altyapı sistemleriyle karakterize edilen küresel Güney’deki küresel şehirler için daha yüksek olduğunu da söylemek gerekir (McFarlane, 2009; Alirol ve diğerleri, 2010).

Küresel kentler salgınların olası etkileri bakımından da diğer şehirlerden farklılaşmaktadırlar. Hiç şüphe yok ki, bu farklılaşmanın kendini en fazla gösterdiği alanlardan biri ekonomidir. Bilindiği üzere, küresel kentin en temel fonksiyonlarından biri dünya ekonomisinin mali ve idari organizasyonunda oynadığı komuta merkezi rolüdür (Sassen, 2016). New York, Londra, Tokyo gibi lider küresel kentler bu rolü küresel ölçekte üstlenirken; İstanbul, Moskova, Seul gibi ikincil küresel şehirler daha çok bölgesel işlevleri ile öne çıkmaktadır (Csomos, 2017). Ekonomik sistemdeki bu rolleri sebebiyle küresel kentler herhangi bir nedenden kaynaklanabilecek ekonomik çöküşlerden derinden etkilenmektedir (Heng, 2013). Koronavirüs pandemisinde de, ekonomik kayıpların yükünü diğer şehirlerden çok daha fazla taşımaları muhtemeldir.

Ancak, olası ekonomik kayıplar küresel kent sakinlerinin arasında eşit olarak dağılmaz. Sektörel anlamda, küresel şehirler, endüstriden hizmet sektörlerine radikal bir kayma ile karakterize edilir. Bu işgücünün hizmet sektörlerinin alt ve üst katmanları arasında bölünmesine neden olan bu dönüşüm, farklı sınıflar arasında var olan gelir eşitsizliğinin küresel kentlerde daha keskin olmasına yol açar (Fainstein, 2001; Timberlake ve diğerleri, 2012; Crankshaw, 2017; Dorling, 2019). Salgın hastalıklar ise bu eşitsizliği daha da derinleştiren bir etki yaratır. Şöyle ki, bu tabakalaşmanın üstünde yer alan, çalışanlarının çoğunluğunu yüksek-vasıflı ve yüksek ücret alan işgücünün oluşturduğu, finans ve medya gibi sektörler genellikle, uzaktan çalışmaya uygundur. Bu nedenle, herhangi bir pandemi sırasında, bu sektörlerde çalışan beyaz yakalı profesyoneller kendilerini evden çalışma düzenine kolayca adapte edebilir ve gündelik iş rutinlerini gerçekleştirebilirler (Tanguay ve Lachapella, 2020).

Ancak, bu durum alt sınıflar için geçerli değildir. Restoran, turizm, perakende ticaret, özellikle yerel perakendecilik gibi sektörlerde, işgücünün büyük bir kısmı işgücü güvenliği olmayan düşük vasıflı (genellikle göçmenler), düşük ücretli işçiler tarafından karşılanmaktadır. Bu sektörlerde çalışan işçilerin çoğunluğu fiziksel olarak işyerlerinde bulunmak durumundadırlar. Küresel ve yerel insan hareketliliğinin durması, çok sayıda küçük-yerel işletmenin kalıcı veya geçici olarak kapatılmasına (Bartik ve diğerleri, 2020) ve böylece büyük işten çıkarmalar yaşanmasına neden olmuştur (Frank, 2020). Bu durum küresel kentlerde yaşayan alt gelir gruplarının salgın hastalıkların ekonomik etkilerinden daha fazla etkilendiği anlamına gelir.

Öte yandan, mevcut ekonomik eşitsizlikler alt gelir katmanlarının salgın hastalıkların olumsuz etkilerine daha fazla maruz kalmalarına neden olur (Sparke ve Angelov, 2020; Harvey, 2020). Düşük ücretli ve düşük nitelikli işgücünü oluşturan bireyler, yukarıda bahsedilen sebepler nedeniyle, herhangi bir salgın sırasında “işe gitmek ya da işten çıkarılmak arasında bir tercih yapmak durumunda kalırlar” (Quinn ve Kumar, 2014; s. 266). Koronavirüs sürecinde de, düşük gelirli işçiler genellikle işlerini sürdürmek dışarı çıkmak zorunda kalırken, refah seviyesi yükseldikçe insanlar salgın sürecinde evlerinde kalmayı (Cumhuriyet, 2020; Glanz ve diğerleri, 2020; Valentine-DeVries ve diğerleri, 2020) veya daha güvenli tatil bölgelerine gitmeyi başarılabilmişlerdir (Quealy, 2020). Bu nedenle, ekonomik olarak dezavantajlı sınıfların yaşadığı bölgelerde vaka sayıları daha yüksek olmaktadır (NYC, 2020). Ayrıca, ekonomik kayıplar, enfeksiyon riskleri ve hatta uygun fiyatlı sağlık hizmetlerine erişim eksikliği göz önüne alındığında, salgın hastalıklara bağlı stres ve kaygı düşük gelirli insanlar arasında daha yüksek olması beklenmektedir (Quinn ve Kumar, 2014).

Özetle, küresel bağlantıların, kentleşme modellerinin, ekonomik ve demografik özelliklerin, yani bir şehri küresel yapan hemen hemen her şeyin pandemi sırasında hayati bir rol oynadığı söylenebilir. İnsan hareketliliği, nüfus yoğunluğu, ve aşırı kentleşme gibi dinamikler, virüslerin yayılması için çok elverişli ortamlar sağlar ve vaka sayılarını önemli ölçüde artırır. Derinlemesine hissedilen ekonomik krizler ve eşitsizlikler, özellikle kentsel yoksullar için yıkıcı etkiler yaratabilir ve salgın gerçeğiyle yüzleşen şehir sakinlerinin fiziksel ve zihinsel koşullarını olumsuz yönde etkiler. Kısacası, virüslerin yayılmasından sonuçlarına kadar, salgınlar sırasında küresel bir şehirde yaşamının, başka herhangi bir şehirde yaşamaktan farklı deneyimler getirmesi muhtemeldir ve bu deneyimlerin göreceli olarak olumlu ya da olumsuz olacağı kesin olarak şehirde yaşayan insanların eşitsizlik spektrumunda nerede bulunduğuyla bağlıdır.

İstanbul: Küresel kent ve Salgın Hastalıklar

Bugün dünyanın önemli küresel kentlerinden biri olarak kabul edilen İstanbul tarihin hemen her döneminde benzer bir öneme sahipti. Tarihi İpek Yolu'ndan bu yana, şehir Doğu-Batı ekseninde bir geçiş, ticaret ve finans merkezi işlevi görmüştür. Bu hareketlilik, bugün olduğu gibi geçmişte de, İstanbul'un veba, kolera gibi salgın hastalıkların etkisini derinden hissetmesine neden olmuştur (Boyar ve Fleet, 2010; Varlık, 2015). Özellikle, 19. Yüzyılda savaşların ve kaybedilen toprakların yarattığı göç akınları çoğu zaman şehirde kitlesel salgınların yaşanmasıyla sonuçlanmıştır (Ortaylı, 1986). 1. Dünya Savaşı'nın ardından, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle yaşanan politik çalkantılar, İstanbul'un, küresel sistemdeki avantajlı konumunu ve bağlantılarını yitirmesine neden olmuştur. 20. Yüzyılın büyük bir kısmında kendi ulusal kent sistemi içinde hapsolan şehir için, bu süreç, aynı zamanda, küresel krizlerin ve salgın hastalıkların da görece önemini yitirdiği bir döneme işaret etmektedir.

2000'li yıllar ise, İstanbul'a küresel anlamda pek çok değişikliği yaşattı. Şehir, son birkaç on yılda küresel sistemdeki konumunu hızla yükselterek (Sassen, 2018), bugün küresel ekonominin işleyişine bölgesel anlamda önemli bir koridor (Espon, 2013) ve yönetim (Bhandari and Verma, 2013) işlevleri üstlenmiştir. Bu işlevleri sebebiyle, İstanbul'un ikincil öneme sahip küresel kentler arasında lider şehirlerden biri olduğu kabul edilmektedir (GaWC, 2017). Bununla beraber, İstanbul'un Doğu-Batı arasındaki istisnai konumu, onu küresel insan akışlarında dünyanın önde gelen lider şehirlerinden biri yapmaktadır. Örneğin, COVID-19 salgının hızla yayılmasında en temel faktörlerden biri olan küresel havayolu trafiğinde, İstanbul, dünyada en fazla küresel bağlantıya ve yolcu yoğunluğuna sahip dünyada ilk yirmi Avrupa'da ise ilk beş şehir arasında bulunmaktadır (ACI, 2019; OAG, 2019).

Bu durum, İstanbul'un Koronavirüs salgınından da yoğun olarak etkilenmesine neden olmuştur. 2019 yılının son günlerinde Çin'de baş gösteren salgın inanılmaz bir hızla dünyayı etkisi altına alırken, kısa bir süre içinde İstanbul'a da ulaşmıştır. Türkiye'de virüsün ilk görüldüğü şehir olan İstanbul, toplam vaka sayılarının da yarısından daha fazlasını bünyesinde barındırmaktadır. Salgının yoğunluğunu derinden hissetmesi bir yana, İstanbul'daki ekonomik ve sosyal yaşantının, ülke içindeki diğer şehirlere oranla ayrıcalıklı konumu, şehirde yaşayan insanların, karantina süreçlerinde neler yaşadıkları ve bunun küresel kent kavramı ile ne derece benzerlikler gösterdikleri cevaplanması gereken önemli bir soru olarak ortaya çıkmaktadır.

Data

Araştırma, COVID-19 salgının en hızlı yükseldiği 9-12 Nisan 2020 tarihleri arasında, uygun örnekleme (convenience sampling) yöntemi kullanılarak Google anket yoluyla yapılmıştır. Araştırmacıların bireysel ve akademik iletişim ağları üzerinden, aynı zamanda sosyal medya aracılığıyla yapılan ankete, üç gün içerisinde, 5600'den fazla katılım olmuştur. Gönüllülük esasına göre cevaplandırılan anketlerde, soruların %10'undan fazlasına cevap vermeyenler dışarıda bırakıldıktan sonra, geriye kalan 5338 anket değerlendirmeye alınmıştır. Elimizdeki örneklem, ağırlıklı olarak, yükseköğrenimli, orta ya da orta-üst gelir grubundan kişilerden oluşmaktadır. Sağlıklı bir kıyaslama yapabilmek için data, İstanbul ve diğer şehirler şeklinde kodlanarak karşılaştırma yapılmıştır. İllere göre dağılımı incelendiğinde, anket katılımcılarının 1944'ünün (%38) İstanbul'da yaşadığı, geriye kalanların Türkiye'nin diğer şehirlerine dağıldığı görülmüştür.

Bulgular

Anket sonuçları İstanbul ve diğer şehirler şeklinde ayrıştırıldığında, İstanbul'un pek çok konuda ülkenin geri kalanından ayrıştığı görülmektedir. Bunların arasında en çarpıcı farklılıklardan bir tanesi vaka yoğunluğudur. Verilere göre, İstanbul küresel kent olmanın bedelini her şeyden önce yüksek bir salgın oranıyla ödemektedir. Katılımcılar arasında İstanbul'da yaşayanların %22,3'ü çevresinde koronavirüs tespit edildiğini söylerken, İstanbul dışında bu oran %10'un altına inmektedir (Bkz. Tablo-1).

Tablo 1. Yaşanan ile Göre COVID-19'a Yakalanma Oranı			
Yaşanan Şehir	Hayır	Evet	Toplam
İstanbul	77,7%	22,3%	100,00%
Diğer Şehirler	91,10%	8,90%	100,00%
Toplam	86,00%	14,00%	100,00%

$$(x^2(1)=177,208, p=,000).$$

Kendi ulusal sınırları içerisindeki diğer şehirler ile kıyaslandıklarında, küresel kentler genellikle iyi-eğitilmiş, yüksek-nitelikli beyaz yakalı profesyonellerin istihdamının yoğunluğu ve gelir seviyesinin yüksekliği ile ayrışır. Örneklemin verileri de bu argümanı büyük oranda destekliyor. Örneğin, Türkiye'nin diğer şehirlerinde birincil istihdam alanı kamu sektörü (%29,6) olarak görünürken, İstanbul'da yaşayan insanların çoğunluğu özel sektörde çalışmaktadır (%27,7). Eğitim seviyesi konusunda büyük bir farklılaşma olmamakla beraber, lisansüstü öğrenim seviyesinde İstanbul lehine az oranda bir farklılığın olduğu söylenebilir. Yine, beklenildiği üzere, İstanbul'da gelir seviyesi diğer şehirlerden kayda değer oranda daha yüksek çıkmaktadır.

Sosyal ve ekonomik kısıtlamanın iş hayatında neden olduğu değişiklikler incelendiğinde, sonuçların küresel kent argümanları ile görece uyduğu görülmektedir. Salgının ülke genelinde yayılmaya başlamasından sonra İstanbul'da yaşayan insanlar yeni bir çalışma düzenine daha rahat bir şekilde geçebilmiştir ($\chi^2(1)=6,274$, $p=,012$). Keza, verimlilik kaybının da, İstanbul'da çalışanlar arasında daha az olduğu görülmüştür ($\chi^2(1)=12,054$, $p=002$). Burada ki temel faktörlerden biri İstanbul'da istihdam edilenlerin işlerinin uzaktan çalışma sistemine (home-office) İstanbul dışında yaşayanlara göre çok daha uygun olmasıdır. İstanbul dışındaki çalışanların % 55,3'ü mesleklerinin bilgi-teknoloji temelli bu iş yapma biçimine uygun olduğunu belirtirken, İstanbul'da yaşayanlar arasında bu oran yüzde 60,4'e yükselmektedir ($\chi^2(1)=11,119$ $p=,000$).

Tablo 2. İllere Göre Yapılan İşin Uzaktan Çalışmaya Uygunluğu			
Yaşanan Şehir	Evet	Hayır	Toplam
İstanbul	60,40%	39,60%	100,00%
Diğer Şehirler	55,30%	44,70%	100,00%
Toplam	57,30%	42,70%	100,00%

$$(\chi^2(1)= 11,754, p=000)$$

Gelir seviyesi ve çalışma hayatının sürdürülebilmesi gibi alanlardaki pozitif ayrışmasına rağmen, İstanbul'da ekonomik kaygılar ülkenin geneline göre çok daha yüksek çıkmaktadır. Küresel kent olgusunun bir başka gerçeği olan yüksek yaşam maliyetleri, İstanbul halkının geçimlerinin temini konusunda, diğer şehirlerde yaşayanlardan daha fazla kaygılanmalarına neden olmaktadır ($\chi^2(1)=3,394$, $p=001$). Benzer şekilde, işsiz kalma korkusunun da, İstanbul'da ülkenin geri kalanına oranla daha yüksek olduğu görülmektedir ($\chi^2(1)= 50,511$, $p=000$). Bu tablo, İstanbul'da yaşayan insanların diğerlerine kıyasla gelecek hakkında daha kötümser düşünmesine neden olmaktadır ($\chi^2(2)=12,245$, $p=000$). İstanbul dışında

yaşayanların çoğunluğu (%52,7'si) krizin 6 ay içinde aşılabacağı konusunda iyimserken, İstanbul'da bu oran (%49,4'e) gerilemektedir ($\chi^2(4)=13,979$, $p=007$).

Biraz daha detaya inildiğinde, anket sonuçlarının küresel kentlerdeki sınıf gerçeğini de nispeten yansıttığını görüyoruz. Kötümserlik, ekonomik ve sosyal kaygılar, bireylerin sosyo-ekonomik durumu ile paralel bir şekilde değişmektedir. İstanbul'da yaşayan vatandaşları ele aldığımızda, kötümserliğin beklenildiği gibi düşük gelir gruplu bireylerde daha yüksek olduğu görülmektedir ($\chi^2(4)= 23,331$, $p=000$). Bunun en önemli sebebi, kendini en düşük gelirli grupta tanımlayanların %90'a yakını, salgın öncesinde veya sırasında işini kaybetmiş, yahut kaybetme riski taşıyan bireylerden oluşmasıdır. Buna karşın, lisans-lisansüstü eğitim seviyesinde eğitim almış, profesyonel beyaz yakalı olarak tabir edebileceğimiz kentli orta ve orta-üst gelir grupta yer alan bireyler gelecek konusunda en iyimser grubu oluştururken işsizlik konusunda da alt gruplara göre çok daha az kaygı duymaktadır.

Salgının ekonomik sonuçları, küresel kent argümanları ile örtüşen bir kutuplaşmaya işaret etmektedir. Eğitim ve gelir seviyesi olarak en altta yer alan bireyler salgının getirdiği ekonomik etkileri belirgin bir şekilde diğer gruplardan daha fazla hissetmektedir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, orta öğretim ve altında eğitim seviyesinde bulunan İstanbulluların büyük çoğunluğu temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda kaygı yaşarken, karantina sürecinin uzaması durumunda birkaç aydan fazla idare edemeyeceklerini belirtmişlerdir. Ülke genelinde salgın sırasında işsiz kaldığını belirtenlerin arasında en yüksek oranı İstanbul'da yaşayan, ortaöğretim ve altında eğitim almış ve işleri online çalışmaya el vermeyenler oluşturmaktadır. Bu grupta yer alanların sadece %17'si işini kaybetme korkusu yaşamamaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe, online iş yapma oranı artarken, işsizlik oranı ve işten atılma kaygısı belirgin bir biçimde düşmektedir. Bu tabloda en rahat kesimin online çalışmaya devam eden yüksek öğretimli bireyler olduğu görülmektedir.

	Temel İhtiyaçlarını Karşılama Kaygısı Yaşıyor musunuz?		Hayatınızı çalışmaksızın ne kadar daha sürdürebilirsiniz?		Çalışma Durumunuz		
	Hayır	Evet	Hiç	En Fazla Birkaç Ay	İş konusunda kaygım yok	Salgın Sırasında İşsiz Kaldım	Zaten işsizdim
Orta öğretim ve altı	42,2	57,1	46,1	27,3	23,4	6,5	16,2
Üniversite ve üzeri	61,3	37,9	24,4	34,3	39,7	2,5	13,6

Krizin psikolojik etkilerine gelince, mesleki farklılaşmanın bireylerin bu süreçten farklı etkilenmelerine neden olduğu görülmüştür. Burada, belirleyici faktörü yapılan işin evden çalışmaya uygun olup olmadığı üzerinden yapıldı. Bunun temel sebebi, literatür kısmında değinildiği üzere, küresel kentlerde, çoğunlukla, bilgi alışverişi temelli ileri hizmet sektörleri ile çalışanların işyerlerinde fiziksel olarak bulunması gereken diğer sektörler arasında var olan mesleki kutuplaşmadı. Bu şekilde analiz edildiğinde, bulgular İstanbul'da işleri uzaktan çalışmaya elverişli olan bireylerin, salgının yarattığı psikolojik sorunları diğerlerine göre daha az hissettiğini gösterdi (Bkz Tablo-4).

Tablo 4. İstanbul Örnekleminde Bireylerin İşlerinin Evden Çalışmaya Uygun Olma Durumuna Göre Yaşadığı Sorunlar

Salgının Psikolojik Etkileri	İşiniz Online Çalışmaya Uygun mu?	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	Sig. (2-tailed P value)
Günlük işleri yapmakta zorlanır hale geldim	Hayır	478	3,39	1,283	0,059	0,03
	Evet	662	3,21	1,264	0,049	
Daha sinirli/çabuk öfkelenir hale geldim	Hayır	479	3,52	1,328	0,061	0,000
	Evet	660	3,27	1,273	0,05	
Sürekli virüs kapma korkusu yaşıyorum	Hayır	473	3,3	1,36	0,063	0,008
	Evet	662	3,03	1,308	0,051	
Kendimi değersiz hissediyorum	Hayır	472	2,55	1,342	0,062	0,001
	Evet	655	2,34	1,221	0,048	
Geçimimi temin konusunda kaygılarım var	Hayır	474	3,47	1,379	0,063	0,000
	Evet	660	2,99	1,373	0,053	
Bu süreçte sağlığım kötüleşti	Hayır	471	2,57	1,269	0,058	0,040
	Evet	649	2,37	1,166	0,046	
Kendimi sıkça çaresiz hissediyorum	Hayır	466	3,12	1,384	0,064	0,000
	Evet	650	2,88	1,336	0,052	

Tabloda görüldüğü üzere, iki kesim arasındaki en büyük fark geçim temini konusunda yaşanmaktadır. Evden çalışabilir durumda olanlar, ki bunlar aynı zamanda diğerlerinden daha yüksek ücretler almaktadır, işlerine normal zamanlardaki gibi devam edebilirken, ekonomik kaygıları diğerlerinden daha az duymaktadır. Ancak, evden çalışması mümkün olmayan bireyler, hem geçim temini hem de hastalık kapma korkusunu daha fazla yaşamaktadır. İki kesim arasında ki bu temel farkların, diğer psikolojik faktörleri de derinden etkilediğini söyleyebiliriz. Tabloya bakıldığında, işlerinin evden çalışmaya uygun olmayanların, daha fazla huzursuzluk yaşadığı, kendilerini salgın öncesine göre daha sağlıklı ve çaresiz hissettikleri, bireysel ilişkilerinin kötüleştiği görülmektedir. Dolayısıyla,

küresel bir kentte yaşamının ekonomik ve psikolojik maliyeti, mesleki, eğitim ve gelir dağılımı açısından daha dezavantajlı kesimlerce daha fazla yüklenildiği söylenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Küreselleşme, salgın hastalıkların dünya genelindeki yayılımını hızlandırmakta, vaka sayılarını arttırmakta, ekonomik, sosyal ve psikolojik etkilerini daha travmatik boyutlara taşımaktadır. Ancak, bunların dünya ölçeğinde eşit bir biçimde dağıldığı söylenemez. Küreselleşmenin pek çok boyutunun merkezinde bulunan küresel kentler, salgın hastalıkların etkilerini de dünyadaki diğer şehirlere nazaran daha fazla hissetmektedirler (Ali and Keil, 2008).

Koronavirüs salgını İstanbul'u da, Londra, New York vb. diğer küresel kentler gibi, hem sosyal hem de ekonomik anlamda ciddi bir şekilde etkiledi. Türkiye genelindeki vakaların yarısından fazlası İstanbul'da görülürken, hastalığın ülke genelinde yayılması da, yine çoğunlukla, İstanbul üzerinden gerçekleşti. Anket sonuçları da bunu doğrulamaktadır. İncelenen örnekte, çevresinde hastalık vakası görünen katılımcıların büyük çoğunluğunun İstanbul'da yaşamakta olduğunu görülmüştür.

Salgının sonuçları da İstanbul'un bir küresel kent olarak ülkenin geri kalanından ayrıştığını göstermektedir. Mesleki dağılımda, İstanbul'da yaşayan bireyler, genellikle özel sektör ağırlıklı çalışırken, karantina sürecinde evden çalışmaya olanak sağlayan bilgi temelli istihdamın da yine İstanbul'da yoğunlaştığı görülmüştür. Benzer şekilde, İstanbul gelir seviyesi bakımından da ülkenin geri kalanından pozitif olarak farklılaşmaktadır. Ancak, gelir seviyesinin yüksekliğine rağmen, İstanbulluların gelecek dönemde ihtiyaçlarını karşılayamama korkusu diğer şehirlerde yaşayan insanlardan çok daha yüksektir. Bunun, küresel kentlerdeki yaşam maliyetlerinin yüksekliğinin yanı sıra; belki de daha önemli bir oranda, küresel kentlerin finansal istikrarsızlıklara kendi ülkelerindeki ve dünyadaki diğer şehirlerden daha fazla duyarlı olmalarının bir sonucu olduğu düşünülebilir.

Artan ekonomik kaygı küresel kentlerin doğal bir karakteristiğini yansıtır, ancak bu kaygı kent sakinleri arasında eşit olarak dağılmamaktadır. COVID-19 salgını sebebiyle ekonomide yaşanan çalkantılar özellikle düşük nitelikli sektörlerde çalışan bireyleri daha fazla etkilemektedir (Quinn and Kumar, 2014; Sparke ve Angelov, 2020). Buna karşın, daha yüksek nitelikli işgücüne sahip sektörlerde çalışma düzeninin uzaktan çalışmaya izin vermesi, bu sektörlerde çalışanların krizlerden daha az etkilenmeleri sonucunu doğurmaktadır (Tanguay ve Lachapella, 2020). Bu çalışmada da görüldüğü üzere, bu fark, bu iki kesim arasında sadece ekonomik kaygıların değil, aynı zamanda, bireysel ve sosyal huzursuzlukların ve hastalık korkusunun da, ikincisinin aleyhine daha fazla olmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, bir salgın hastalık sırasında küresel bir şehirde yaşamak bir yandan belirli avantajlar sunarken öte yandan da ciddi maliyetleri beraberinde getirmektedir. Bu maliyetlerin en önemlisi küresel şehirlerde yaşayan insanların hastalık kapma riskini diğer şehir sakinlerinden daha fazla taşımalarıdır. Vaka sayılarının ve bulaşma riskinin fazlalığı, aynı zamanda bireylerin psikolojilerini de etkilemektedir. Buna karşın, özellikle beyaz-yakalı özel sektör çalışanları için, küresel bir kentte yaşıyor olmak, karantina dönemlerinde ciddi bir avantaj sağlamaktadır. Ancak, eğitim ve gelir seviyesi daha düşük olan, çalışmak için iş yerlerine fiziksel olarak gitmek zorunda olanlar içinse, küresel kent, artan ekonomik maliyetler, finansal kayıplar ve işsiz kalma riski doğurmakta, bireysel ve toplumsal açıdan moral çöküntülere neden olmaktadır.

Kaynaklar

- ACI. (2019, February 5). *World's 20 busiest airports by Total Passenger Traffic*. Airports Council International. Retrieved from https://aci.aero/wp-content/uploads/2019/03/2486_Top-20-Busiest-Airport_passenger_v3_web.pdf
- Acuto, M. (2020). COVID-19: Lessons for an urban(izing) world. *One Earth*, 2(4), 317–319.
- Ali, H., & Keil, R. (2006). Global cities and the spread of infectious disease: The case of severe acute respiratory syndrome (SARS) in Toronto, Canada. *Urban Studies*, 43(3), 491–509.
- Alirol, E., Getaz, L., Stoll, B., Chappuis, F., & Loutan, L. (2010). Urbanisation and infectious diseases in a globalised world. *The Lancet Infectious Disease*, 10, 131–141.
- Bartik, A. W., Bertrand, M., Cullen, Z., Glaeser, E., Luca, M., & Stanton, C. (2020). *How are small businesses adjusting to Covid-19? Early evidence from a survey*. Cambridge, UK: National Bureau of Economic Research.
- Bhandari, A., & Verma, R. P. (2013). *Strategic management: A conceptual framework*. New Delhi, India: McGraw Hill Education (India) Private Limited.
- Boyar, E., & Fleet, K. (2010). *A Social history of Ottoman Istanbul*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Connolly, C., Keil, R., & Ali, H. (2020). Extended urbanisation and the spatialities of infectious disease: Demographic change, infrastructure and governance. *Urban Studies*, 1–19.
- Crankshaw, O. (2017). Social polarization in global cities: measuring changes in earnings and occupational inequality. *Regional Studies*, 51(11), 1612–1621. <https://doi.org/10.1080/00343404.2016.1222072>
- Csomós, G. (2017). Cities as command and control centres of the world economy: An empirical analysis, 2006–2015. *Bulletin of Geography*, 38(38), 7–26. <https://doi.org/10.1515/bog-2017-0031>
- Cumhuriyet. (2020, Mart 25). 'Evde Kal' çağrısına İstanbul'un en çok hangi semtleri katıldı?. *Cumhuriyet*. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/evde-kal-cagrisina-istanbulun-en-cok-hangi-semtleri-katildi-1729340>
- Daily Sabah. (2020, April 2). Global cities now carry burden of coronavirus pandemic. *Daily Sabah*. Retrieved from <https://www.dailysabah.com/world/global-cities-now-carry-burden-of-coronavirus-pandemic/news>

- Derudder, B., & Taylor, P. J. (2019). Multiple geographies of global urban connectivity as measured in the interlocking network model. In T. Schwanen & R. van Kempen (Eds.), *Handbook of Urban Geography* (pp. 77–102).
- Dorling, D. (2019). *Inequality and the %1*. London, UK and New York, NY: Verso.
- ESPON. (2013). *Territorial Dynamics in Europe Gateway: Gateway Functions in Cities*. Luxembourg: ESPON Coordination Unit.
- Fainstein, S. S. (2001). Inequality in global city-regions. *DisP - The Planning Review*, 37(144), 20–25. <https://doi.org/10.1080/02513625.2001.10556764>
- Florida, R. (2020, May 1). Cities will survive the coronavirus. *Foreign Policy*. Retrieved from <https://foreignpolicy.com/2020/05/01/future-of-cities-urban-life-after-coronavirus-pandemic/>
- Frank, T. (2020, May 8). Hardest-hit industries: Nearly half the leisure and hospitality jobs were lost in April. *CNBC*. Retrieved from <https://www.cnbc.com/2020/05/08/these-industries-suffered-the-biggest-job-losses-in-april-2020.html>
- Friedmann, J. (1986). The world city hypothesis. *Development and Change*, 17(1), 69–83. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.1986.tb00231.x>
- GaWC. (2017). The World According to GaWC 2016. Retrieved from Globalization and World Cities Network website: <http://www.lboro.ac.uk/gawc/world2016t.html>
- Glanz, J., Carey, B., Holder, J., Watkins, D., Valentino-De-Vries, J., Rojas, R., & Leatherby, L. (2020, April 2). where America didn't stay home even as the virus spread. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/interactive/2020/04/02/us/coronavirus-social-distancing.html>
- Harris, A., & Keil, R. (2008). *Networked disease: Emerging infections in the global city*. Chichester, UK: Blackwell Publishing Ltd.
- Heng, Y.-K. (2013). A global city in an age of global risks: Singapore's evolving discourse on vulnerability. *ISEAS - Yusof Ishak Institute*, 35(3), 423–446.
- Keil, R., Connolly, C., & Ali, H. (2020, February 2017). Outbreaks like coronavirus start in and spread from the edges of cities. *The Conversation*. Retrieved from <https://theconversation.com/outbreaks-like-coronavirus-start-in-and-spread-from-the-edges-of-cities-130666>
- McFarlane, C. (2009). Infrastructure, interruption, and inequality: urban life in the global South. In S. Graham (Ed), *Disrupted cities: When infrastructure fails* (s. 131–144). New York, NY and London, UK: Routledge.
- NYC. (2020, May 10). COVID-19: Data. *NYC.Gov*. Retrieved from <https://www1.nyc.gov/site/doh/COVID/COVID-19-data.page>
- OAG (2019). *The OAG Megahubs Index 2019*, OAG Aviation Worldwide Ltd: Chicago.
- Ortaylı, İ. (1986). *İstanbul'dan Sayfalar*, İstanbul: Hil Yayın.
- Quealy, K. (2020, May 15). The richest neighborhoods emptied out most as coronavirus hit New York City. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/interactive/2020/05/15/upshot/who-left-new-york-coronavirus.html>
- Quinn, S. C., & Kumar, S. (2014). Health inequalities and infectious disease epidemics: A challenge for global health security. *Biosecurity and Bioterrorism: Biodefense Strategy, Practice, and Science*, 12(5), 263–273.
- Ruan, S., Wang, W., & Levin, S. (2006). The effect of global travel on the spread of SARS. *Mathematical Biosciences and Engineering*, 3(1), 205–218.
- Sassen, S. (1991). *The Global city: New York, London, Tokyo*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Sassen, S. (2016). The global city: Enabling economic intermediation and bearing its costs. *City and Community*, 15(2), 97–108. <https://doi.org/10.1111/cico.12175>
- Sassen, S. (2019). *Cities in a World Economy*, 5. Edition, Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Sparke, M., & Anguelov, D. (2020). Contextualizing coronavirus geographically. *Transactions of the Institute of British Geographers*. DOI: 10.1111/tran.12389
- Taylor, P. J. (1995). World cities and territorial states: the rise and fall of their mutuality. In P. L. Knox & P. J. Taylor (Eds.), *World cities in a world-system* (pp. 48–62). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Taylor, P. J. (2013). *Extraordinary cities: Millennia of moral syndromes, world-systems and city/state relations*, Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Tanguay, G., & Lachapelle, U. (2020, May 10). Remote work worsens inequality by mostly helping high-income earners. *The Conversation*. Retrieved from <https://theconversation.com/remote-work-worsens-inequality-by-mostly-helping-high-income-earners-136160>
- Timberlake, M., Sanderson, M. R., Ma, X., Derudder, B., Winitzky, J., & Witlox, F. (2012). Testing a global city hypothesis: An assessment of polarization across US Cities. *City and Community*, 11(1), 74–93. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6040.2011.01394.x>
- UCL. (2020, May 1). Bartlett Research suggests most London pavements are not wide enough for social distancing. *UCL*. Retrieved from <https://www.ucl.ac.uk/bartlett/architecture/news/2020/may/bartlett-research-suggests-most-london-pavements-are-not-wide-enough-social-distancing>
- Valentine-DeVries, J., Lu, D., & Dance, G. (2020, April 3). Location data says it all: Staying at home during coronavirus is a luxury. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/interactive/2020/04/03/us/coronavirus-stay-home-rich-poor.html>
- Varlık, N. (2015). *Plague and empire in the early modern Mediterranean world: The Ottoman experience, 1347-1600*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Wolf, M. (2016). Rethinking urban epidemiology: Natures, networks and materialities. *International Journal of Urban and Regional Research*, 40(5), 958–982.